

Birgit Sawyer

Saxo – Valdemar – Absalon

Valdemarstiden utmärks enligt en spridd uppfattning av ett ”harmoniskt samarbete” mellan stormän, biskopar och kungar.¹ Vår huvudkälla för större delen av perioden är *Gesta Danorum*; även om Saxo lät sin historia sluta med erövringen av Pommern 1185, avslutade han inte sitt arbete förrän ca 30 år senare. Och som ”uttryck för en historikers virksamhet i Valdemarstiden” erbjuder *Gesta Danorum* såsom kvarleva en enastående inblick i tidens problematik.

Enligt gängse uppfattning förhållar Saxo valdemarerna och uttrycker i sitt verk tidens officiella värderingar. Då ju Saxo skrev på ärkebiskop Absalons uppdrag, har inom Saxoforskningen den övertygelsen rått, att valdemarernas politik också var ärkebiskopens.² Vidare möter ofta uppfattningen att Saxo troget återger Absalons åsikter och synsätt.³ Det är på denna tolkning av *Gesta Danorum* som bilden av valdemarstidens ”harmoniska samarbete” till stor del vilar.

En sådan tolkning är dock inte hållbar, det framgår redan av en noggrann läsning av verket *som helhet*. Vid analys av verket som kvarleva, som resultat av Saxos eget författarskap, framgår dessutom att Saxo är betydligt mer komplicerad än man tidigare räknat med.⁴ Senast har dylika analyser genomförts av Kurt Johannesson (*Saxo Grammaticus. Komposition och världsbild i Gesta Danorum*. Uppsala 1978) och artikelförfattaren (under namnet Strand, *Kvinnor och män i Gesta Danorum*, Göteborg 1980).

Johannesson analyserar språket och stilen i *Gesta Danorum* och undersöker vilken helhetsuppfattning som ligger bakom hela verket, dess komposition och innehåll. Med sin undersökning har Johannesson visat på mångfaldigheten i Saxos författarskap och den stora medvetenhet, med vilken Saxo kan visas ha arbetat, något som är viktigt att hålla i minnet vid alla slags analyser av hans text.

I *Kvinnor och män* . . . har artikelförfattaren analyserat Saxos personskildringar och kommit till resultatet att Saxo ofta skriver på två plan: genom sin teknik att direkt uttrycka en åsikt men indirekt en annan, ofta helt motsatt, kan han i sitt verk samtidigt kritisera eller ifrågasätta det han

är satt att propagera för. Arbetet med avhandlingen gav upphov till följande centrala frågor:

1. Förhållanden Saxo valdemarerna?
2. Är värderingarna i *Gesta Danorum* de officiella?
3. Var valdemarernas politik också Absalons?
4. Återger Saxo troget Absalons åsikter och synsätt?

För besvarande av dessa frågor presenteras här en ny och bredare upplagd analys av *Gesta Danorum*.

Förhållanden av valdemarerna och deras kungadöme

Saxo och hans samtida, Sven Aggesen, har betecknats som ”geniale penneførere til forherligelse af Valdemarerne”.⁵ Det är dock ytterst missvisande att jämställa dessa mycket olika författare som om de arbetat med samma målsättning. Oliktigheterna mellan Svens och Saxos historieverk är många och djupgående.⁶

Sven Aggesen skriver de danska kungarnas historia och uppehåller sig uttryckligen vid de berömvärda, vilka skildras med tidens hela panegyrik. Han nämner knappast kyrkans män men för i stället fram den sekulära – kungatrogna – aristokratin. Även om kyrkan inte spelar någon roll i Svens historia, är det kyrkans språk som kommer till användning med citat och liknelser från bibeln.

Saxo däremot skriver inte bara kungarnas utan även biskoparnas historia. Han undviker all kungapanegyrik och uppehåller sig utförligt även vid de ”dåliga” kungarna, varvid han kan uttrycka även sin kritik. I *Gesta Danorum* spelar kyrkan stor roll, även om språket är rent ”världsligt”.

Medan *Sven Aggesens* historia har karaktär av kungahyllning, är *Saxos* historia snarare en kungaspegel. Men *Gesta Danorum* är mer än så; förutom en samhällslära, en lärobok i bl a politik, krigskonst och moral, kan det ses som samhälls- och samtidskritik. Och framför allt: *Sven Aggesen* nämner endast Absalon i förbigående, medan hos *Saxo* Absalon är huvudpersonen, överglänsande allt och alla, kungar såväl som hjältar.

Att Absalon är den allt överskuggande gestalten i *Gesta Danorum* har gång på gång noterats inom Saxoforskningen men inte föranlett några större frågetecken. Det faktum att Saxo skrev på Absalons uppdrag har tydligen ansetts vara en tillräcklig förklaring till den roll han tilldelats i verket. *Jörgen Olrik* uttryckte sig på följande sätt om förhållandet mellan Valdemar och Absalon:

”Endelig er der vel en vis Sandsynlighed for, at der – sikkert Absalon selv uafvidende – kan have indsneget sig nogen Ensidighed i Skildringen af Forholdet mellem ham (Absalon) og Valdemar; i hvert Fald har Samtiden næppe haft saa udpræget et Indtryk af, at Valdemar overalt var den svagere og ubetydeligere Natur, der gen-

nemgaaende traadte i Skygge for sin Vens overlegne og handlekraftige Personlighed;”⁷

Emot detta har invänts att det tvärtom med största sannolikhet är Absalon som bär ansvaret för ”ensidigheten” i Saxos skildring av Valdemar och Absalon.⁸ Denna fråga skall behandlas utförligare nedan. – Hur samtiden uppfattade förhållandet vet vi tyvärr inte något om.

Men varken J Olrik eller senare Saxoforskare – med undantag av Kurt Johannesson – har ägnat Saxos bild av valdemarerna (dvs Valdemar I och Knud) tillräcklig uppmärksamhet.⁹ Stor genomslagskraft har i stället den uppfattning fått som Aksel E Christensen presenterade i sin *Kongemagt og Aristokrati*:

”Absalon, kongepolitikens egentlige ophavsmand, er maaske nok hovedpersonen, men det er den stærke kongemagt der er hovedmotivet: først Valdemar siden Knud er de ophøjede kongeskikkelser bag Absalons vaerk”¹⁰

Men faktum är att varken Valdemar eller Knud vid närmare påseende ger intryck av någon särskild upphöjdhet i *Gesta Danorum*, vilket följande två episoder inledningsvis får illustrera:

Vid ett tillfälle under första vendertåget utbryter kaos i danernas här. Två av kungens män törnar vid stormanloppet så hårt samman med sina hästar, att båda faller ur sadeln. Därvid snubblar Valdemars häst och kastar av honom. Han faller så hårt, att hans vänstra armbåge far värs genom skölden långt ned i jorden. Absalon är redo att hoppa av sin häst och hjälpa Valdemar, som dock vinkar avvärjande.¹¹

I avsikt att angripa Peene-området kommer kungen ut i myrmarker och hästarna sjunker djupt ned i dyn. Ryttarna får sitt av och gå till fots, och för att något underlätta den mödosamma vandrigen tar de av sig rustningarna och lägger dem på sina hästar. Men några ryttare vill inte lasta över bördan på djuren utan behåller sina rustningar på och drar djuren efter sig, vilket länder dem till stor heder enligt Saxo. Kungen, däremot, måste klä av sig in på bara skjortan och slipper med knapp nöd över sankmarken, “hängende om Halsen paa to af sine Mænd.”¹²

I ingendera av episoderna framställs kung Valdemar på ett särskilt smickrande sätt. RytARBILDEN får ofta symbolisera furstemakten; en ryttare som känner och kan styra sin häst symboliserar härskaren som kontrollerar folket och dess vilja. Den första episoden ovan visar, att Valdemar lika litet kan styra sin häst som kontrollera sin här, ett av de talrika exempel Saxo ger på hans olämplighet som anförare. Belysande är också att Valdemar avböjer den hjälp han så väl behöver. Den ynkliga figur Valdemar gör i den andra episoden förknippar man inte heller gärna med en upphöjd monark. De kraftfulla ryttare som behåller sin rustning på av hänsyn till hästarna bildar en verksam kontrast till Valdemar, som p g a sin orkeslöshet i stället ökar bördan för både sin häst och sina män.

Det skall vidare understrykas att Valdemar inte bara står i skuggan för Absalon utan han framställs genomgående som *Absalons kontrast*: där Valdemar är obeslutsam och svag, är Absalon beslutsam och stark. Medan Valdemar är tanklös och impulsiv med våldsamma kast i humöret, är Absalon förutseende och konsekvent i handlande och uppträdande. Valdemar låter sig påverkas av mängden, men Absalon styrs av sin dygd och sin klokhet. Där Valdemar är modstulen, oföretagsam och passiv, är Absalon full av tillförsikt, initiativrik och aktiv. Några exempel får illustrera detta:

Blodsgillet i Roskilde

På Svens gille i Roskilde anar Knud (Magnusson) oråd och gör Valdemar vaksam. När så Svens män drar sina svärd emot dem båda, rusar Valdemar i hast upp, såras men banar sig snabbt ut och lämnar Knud åt sitt öde, angelägen om att rädda sitt eget liv.¹³ Absalon tänker däremot inte på sig själv: när Knud fallit för ett dödande hugg, tar Absalon emot honom i sina armar i tro att det är Valdemar: ”midt i alt Bulder og Vaabengny brød han sig lidt om at rædde sit eget Liv, men tænkte kun paa at tage sig af Kongen . . .”¹⁴ Værdigt och lugnt avlägsnar sig sedan Absalon och undkommer oskadd. Valdemars flykt är däremot panikartad och kantad av motgångar. Beledsagad av endast tre följeslagare irrar han omkring i vildmarken och klarar sig till sist enbart tack vare Hvide-familjens insatser.¹⁵ Saxo kommenterar över huvud taget inte Valdemars räddning men väl Absalons: ”Saaledes vilde Lykken ej helt røve Danmark dets Genoprejsnings Haab, men holdt sin Hand over Rigets vordende Støtte.”¹⁶

Krigståget som inte blev av

Valdemar vill inleda sin kungatid med tappra hjältedåd och utlyser ledung för att hemsöka venderna. Företaget stupar dock snöpligt på stormännens ovilja att följa Valdemar ut. Valdemar faller till föga, avstår från sin föresats och upplöser ledungsflottan, vilket väcker Absalons spefyllt formulerade men allvarliga kritik.¹⁷ Att Valdemar inleder sin karriär på detta sätt är inget gott omen; flera misstag och missbedömningar följer, vilka kunnat få katastrofala följder – om inte Absalon funnits till hands att rädda situationen. Och i motsats till Valdemar inleder Absalon *sin* karriär (som biskop!) med ”en herlig Sejr over venderna”.¹⁸

Valdemars välsignelsebringande insjuknande

Vid ett tillfälle måste dock Himmelen själv ingripa för att avvärja den katastrof som hotar p g a Valdemars oförstånd. Kungen har satt tilltro till falska

rykten¹⁹ om Falsterbornas förräderi och ”daaret af --- onde Raad” bestämmer han sig för att ödelägga hela ön som straff.²⁰ Men då han plötsligt blir allvarligt sjuk, måste han befalla Absalon att hemförlova hären. Hur upprörd Saxo var över Valdemars skamliga föresats framgår av följande citat: ”ved at slaa Valdemar med Sot sørgede Himlen for, at han selv forblev skyldfri, og det sagesløse Folk uskadt. Hvor ussel, ja ynkværdig maa vi ej tænke os Danmarks Tilstand, naar Fjendehaand histude og Kongesværd herhjemme truede Riget?”²¹ Absalon vakar och ber för kungens liv men tar Valdemars sjukdom så hårt att han själv insjuknar, ”og havde Himlen ikke ladet sin Naade lyse over ham, vilde et stort Haab vaere bristet i sit Frembrud”.²²

Det undgår inte läsaren, hur olika uttryck Saxo låter Guds ingripande ta sig: det orsakar *Valdemars insjuknande men Absalons tillfrisknande*. Sens moralen i denna episod är verkligen föga smickrande för Valdemar: denna gång kan det danska riket räddas tack vare kungens sjukdom – i framtiden tack vare Absalons överlevande.

Valdemars ”skamliga avfall”

När så det första vendertåget verkligen blir av, omintetgör Valdemar den goda krigsplan, som Absalon och Hviderna gjort upp; när Absalon själv nått nästan ända fram till Rügen, vänder Valdemar tillbaka med huvuddelen av flottan. Detta beskriver Saxo som ”Kongens skammelige Frafald fra det gode og ærefulde Raad”.²³ Av det strafftal Saxo låter Absalon hålla för Valdemar framgår hur totalt olämplig kungen är som ledningsflottans ledare:

”Hvor du har Ret til at byde, der lyder du, og lystrer dem du burde mestre; du kaster Vrag paa gode Raad og retter dig hellere efter Folk der er lige glade, hvad heller du høster Ære eller Skam paa din Bane! Det er alt det andet Tog du gør som uanfægtet Enekonge: saa meget større Skam, om det ogsaa gaar i Lyset!”²⁴

Valdemars avbrytande av krigståget i Norge

På krigståg i Norge får Absalon ånyo anledning att gå till rätta med Valdemar, som utan protester lyssnat till Nils Oxes råd att slå till reträtt. Absalon förebrår Valdemar hans tystnad, vilken ju kunde tolkas som samtycke. Absalon får rätt: stormännen vill vända hem och eggar i hemlighet manskapet till uppror:

”ja der var ikke en Mand i Folket, han raabte jo paa snærlig Hjemfaerd og Bod for Savn. Saaledes maatte Kongen føje sig for Mængdens Skraal, afstaa fra sit Forsæt og give Hæren Hjemlov.”²⁵

Valdemars olämplighet som anförare

Gång på gång visar Saxo hur inkompetent Valdemar är som anförare, hur litet nytta han gör och hur lätt han blir utmattad och behöver vila. Vid ett tillfälle, när Valdemar utlyst ledung för ett krigståg mot Bramnæs (östra Holstein), låter han själv vänta på sig; Absalon är dock på plats bland de första.²⁶ Vid ett annat tillfälle under första vendertåget, ligger Valdemar och hans män och vilar sig mitt på dagen, vilket föranleder ärkebiskop Eskil att ingripa. Hans hånfulla ord fick manskapet att skämmas, ”og indeholdt ogsaa en Lære til Kongen om ej at ligge paa den lade Side”.²⁷ Vid Arkonas intagande består Valdemars insats i att sitta på en stol utanför lägret och hålla ett öga på kampen.²⁸ Betecknande är vidare Saxos beskrivning av Absalon som krigare – och jämförelsen med Valdemar. Absalon utmärkte sig både genom mandom och överlägsen krigskonst, alltid i spetsen för hären på väg ut och siste man på väg hem. Han ledde alltid de raskaste unga männen, de som sökte byte och ära, medan däremot kungen brukade rycka fram i sakta mak med härens egentliga kärna, dvs de äldre, erfarna och disciplinerade krigarna.²⁹

Absalon är outröttlig – lediga stunder använder han till att hugga ved,³⁰ han kan allt, han simmar, livräddar och jagar pirater,³¹ han orkar allt, t ex ro i hög sjö och vara utan sömn i tre nätter.³² Men om Absalon klarar sig utan sömn är Valdemar i desto större behov av att vila – i tid och otid. I sitt klena försvar för sitt ”skamliga avfall” under det första vendertåget, poängterar Valdemar, att dagen är till för arbete men natten för vila.³³ Men vi har redan sett hur Valdemar använder även dagen till vila. Och efter rodd i sjögång, så våldsamt att kungaskeppet slets sönder, lägger sig Valdemar genast att sova ”medtagen af Uro og Nattevaagen”.³⁴ Absalon, som också rott, håller sig dock vaken och kan därmed förhindra att kungen störs ur sin sömn av oviktiga ärenden.³⁵ Upprepade gånger hör vi om Valdemars sömn³⁶ och vid ett tillfälle, när venderna anfaller ligger Valdemar och sover, medan Absalon och själländarna kommer övriga daner till undsättning. När han sent omsider väckts, får han bråttom att taga igen vad han försummat men han är alldeles för sent ute:

”Da han saa fik Øje paa Sællandsfarerne, vilde han lægge til Land for at plyndre, men hørte snart af Absalon, at der ikke var mere Bytte at hente”

Ironin undgår inte läsaren, när Saxo låter Valdemar uttrycka sin glädje över

”at saa lille en Flok paa egen Haand havde udrettet alt lige saa rask som hvis han selv havde været med.” (min kursiv)³⁷

Valdemars förödmjukande Tysklandsfärd

Genom att understryka Valdemars iver att bege sig till den tyske kejsaren framhåller Saxo kungens godtroghenhet; han sägs ha lockats med ”gyldne Løfter”.³⁸ Absalon tror däremot inte på fagra ord utan varnar Valdemar för kejsarens falskhet och säger sig inte vilja riskera sin själs salighet genom samröre med den schismatiske kejsaren eller hans påve. Endast p g a sin vänskap med Valdemar kan Absalon slutligen förmås att följa honom på hans – som det visar sig – förödmjukande Tysklandsfärd. De har motgång på motgång, kejsaren känns inte vid några löften. Absalon får rätt, och på hans inrådan lämnar Valdemar det kejsarliga kyrkomötet för att inte behöva övervara bannlysningen av påve Alexander.³⁹

Valdemars rådvillhet och oro

Ofta är Valdemar rådvill och vänder sig till Absalon för information, för råd och hjälp.⁴⁰ Ofta får vi också höra, hur Valdemar oroar sig. Sista gången han ängslas är när Absalon inför ett krigståg avböjer att leda jylländarna ”da han vidste at de vilde lade haant om at lystre baade ham selv og den unge Knud”.⁴¹ Så mycket oroades Valdemar över detta, att han blev verkligt sjuk och fick lägga sig till sängs ”pint og plaget i Sindet og vakhende mellem Attraa efter at vinde de Borge og Tvivl om Muligheden deraf”.⁴²

Valdemars död

Valdemars sjukdom förvärras, kungens liv står inte att rädda. Efter hans död är det *kvinnorna* som sörjer högljutt och *bönderna* som lämnar sitt arbete på åkrarna för att visa Valdemar sina hedersbetygelser, där liktåget går fram. Det är avslöjande, att Saxo endast nämner kvinnor och bönder som sörjer Valdemar, ingendera gruppen har nämligen hans aktning, tvärtom: de saknar omdöme och förnuft. Det är också typiskt nog kvinnor och bönder som är vidskepliga nog att tro på Valdemars gudomlighet. Vid Valdemars Tysklandsfärd skildrar Saxo med förundran hur tyska mödrar räckte sina små barn till Valdemar för att han skulle röra vid dem i tron ”at de som ved et Guds Under deraf skulde vokse og trives og arte sig bedre i Tugt og Sømme, *Paa samme Vis kom Bønderne af Overtro til ham* med deres Sædekorn og bad ham saa en Hændfuld, for at det kunde gro des bedre.” (min kursiv.)⁴³

Valdemars dödssätt var föga heroiskt och hans begravning glider Saxo över med endast några få ord.⁴⁴ I skildringen av Valdemars död står i stället Absalon i rampljuset. Så djupt sägs Absalon ha sörjt sin vän att han nästan uppgav andan själv. Detta, menar Saxo, kan tyckas förvånande, men förklaringen följer:

”Man vilde næppe have troet, at saa stor en Mand kunde blive saa overvældet af Ve og Vaande, hvis man ej havde vidst hvor højt han elskede Valdemar.”⁴⁵

Förlusten av Valdemar betydde dock mindre för fäderneslandet:

”Men Skæbnen, der havde slukket Fædrelandets ene Lys, naennede dog ej at tage det andet med, for at Danmark ej skulde mangle en høvding, der kunde lægge Vendland for dets Fod, eller Folket sidde værgeløst tilbage netop nu, da det under slige Mænds Førerskab var steget saa højt i Hæder og Ære.”⁴⁶

Sensmoralen är tydlig. Valdemar klarar sig aldrig av egen kraft utan med Absalons hjälp eller på grund av Guds ingripande.

Knud VI

Valdemars son Knud är den *verkliga* skuggan bland danska kungar. Det lilla som Saxo berättar om honom illustrerar dock att han tydligen ärvt sin fars brister: osäkerheten, de häftiga svängningarna i humöret och inkompetensen som ledare och anförare. Sin första uppgift – att under faderns sjukdom anförda jylländarna på krigståg mot Pommern – misslyckas han med: stormännen tvingar honom att hemförlova flottan, och ”saaledes opgav han Toget af Frygt for dette Folkerøre . . .”⁴⁷

Under det efter Valdemars död på nytt uppblossande Skåne-upproret befinner sig Knud på Jylland och senare Fyn, där han oväntat möter Esbern. I tro att denne kommer med dåliga nyheter från Absalon och Skåne, står Knud ”som slagen af Skræk”⁴⁸ – faktiskt den enda insats Saxo tillskriver kungen under Skåne-upproret!

Sitt dåliga omdöme ger han prov på, när han planerar att – efter Absalons seger – ödelägga Skåne, vilket naturligtvis Absalon själv ”av godhet” förhindrade.⁴⁹

Det är också Absalons inflytande som gör sig gällande, när tyska sändebud kräver att Knud skall avlägga länsed till kejsaren. Och vad mera är: Saxo låter inte Knud utan Absalon vara den som överbringat kungens vägran, dvs uttalar den danska statens självständighetsförklaring!

På nytt krigståg mot Rügen hinner Knud inte slå följe med Absalon, som dock segrar på egen hand och kan sända bud härom hem till kungen.

När Saxo avslutar sitt historieverk med Pommerns erövrande, faller han samtidigt sin dom över valdemarerna:

”Saaledes vandt Knud *uden synderlig Møje* Herredømmet over Vendland, som Valdemar ihærdig havde stridt for, *men aldrig opnaaet*;⁵⁰ (min kursiv.) Härigenom understryks Valdemars misslyckanden och Knuds oförtjänta ära. Knud mottager vinsten, men äran tillkommer rätteligen Hviderna med Absalon i spetsen. Det är Absalon och inte Valdemar eller Knud som av Saxo får epitetet ”fäderneslandets fader”, det är Absalon,

som med råd och dåd lett danerna och dess kungar till slutgiltig seger över vunderna.

De vendiska anfällen var bara ett av hoten mot Danmark, och vi vet inte hur allvarligt det var. Man misstänker att det vendiska hotet mycket väl kan ha överdrivits i propagandasyfte i tidens historieskrivning. Det gällde ju för de nya makthavarna att svetsa samman de danska landsdelarna och tysta all inre opposition. Inget är i sådana lägen lika verksamt som krigståg mot en gemensam fiende.

Ett annat hot kom från Tyskland, där kejsaren betraktade Danmark som del av sitt rike och krävde länsed av de danska kungarna. Föraktet mot allt tyskt är genomgående och kompakt i *Gesta Danorum*, vilket kanske delvis förklarar den ringa uppskattning av valdemarerna som kommer till uttryck i Saxos verk.⁵¹ Valdemar och Knud var båda kraftigt ”besmittade” av tyska förbindelser, ja redan Valdemars far, Knud Lavard, misstänkliggörs av Saxo; Knud Lavard sägs ha lagt sig till med tyska vanor och seder samt sägs uttryckligen hysa förkärlek för ”saksisk Sæd og Sprog”.⁵² Sådana upplysningar tjänar inte till att hedra någon person i Saxos värld. Valdemar inlåter sig gång på gång med de falska tyskarna, avlägger länsed till den tyske kejsaren och sluter till om äktenskapsavtal med honom.⁵³ Och Knud är gift med Henrik Lejonets dotter Gertrud. Denna kvinna, som trots allt var Danmarks drottning under Saxos egen tid, bevärdigas knappt med någon uppmärksamhet alls. Det enda hon i *Gesta Danorum* går till historien för är att vid ett tillfälle (som Knuds fästmö) gråta av skräck.⁵⁴

Ett tredje hot mot valdemarernas riksbyggnad var splittringen på hemmaplan, till att börja med landskapspartikularismen. Jyllandare, själländare och skåningar uppfattade sig som olika folk, och den danska ”nationen” var vid denna tid en fiktion utan verklighetsförankring och bör som sådan hemma i propagandans värld. Speciellt styvsinta var enligt Saxo jylländarna, vilka genomgående skildras med stort förakt. Det är därför anmärkningsvärt att valdemarerna inklusive Knud Lavard uttryckligen sägs ha stöd i denna landsdel. I Slesvig dödar borgarna Niels som hämnd för mordet på Knud Lavard.⁵⁵ Efter blodsgillet i Roskilde flyr Valdemar till Jylland, där han också firar sitt bröllop (i Viborg).⁵⁶ Och efter Valdemars död skyndar Knud till Jylland för att ”tage sin Faders Mænd i Ed;”.⁵⁷ Han mottogs väl på såväl Viborg som Urne Ting. Det är också på Jylland Knud uppehåller sig, när Skåne-upproret på nytt blossar upp, liksom när Absalon utlyser ledning inför kriget mot Rügen.⁵⁸

Ett allvarligt hot mot Valdemars allenastyrande utgjorde också det motstånd som kom från vissa stormän och representanter för andra grenar inom kungafamiljen.

Saxos skildring av förhållandet mellan Valdemar och ärkebiskop Eskil innehåller många dunkelheter och kräver egentligen en egen undersökning. Här skall dock endast noteras, att Saxo faktiskt ifrågasätter Valdemars

skuldlöshet i hans mellanhavanden med Eskil. Tre exempel får illustrera detta:

När Valdemar belägrar Eskils borg, kommer en dag en okänd man med ett förfalskat brev till borgens försvarare. Brevet ger sig ut för att innehålla ett budskap från Eskil om att försvararna ska överlämna borgen till Valdemar. Detta budskap gick stick i stäv mot Eskils tidigare (äkta) budskap, men hans folk hade nu inget val. Saxo skriver: ”Hvem der var Mester for det Paafund vides ikke; dog var det mange der havde Kongen mistænkt.”⁵⁹

När Eskil slutligen lämnar sitt ärkebiskopsämbete, ber Valdemar honom att inför altaret besvara frågan, om han nedlägger sitt ämbete av egen drift eller för att kungen tvingat honom. Eskil bedyrar under ed att det varken var av hat till kungen eller p g a våld eller tvång från kungens sida han fattat sitt beslut. Saxo skriver: ”Det svar var ret efter Kongens Sind, da han netop havde æsket en oprigtig Udtalelse af Bispnen for at forebygge al Mistro og løs Tale.”⁶⁰ Därefter frågar kungen om han någonsin försummat att straffa dem som ärkebiskopen bannlyst, och när Eskil svarar nej, deklarerar Valdemar, att detta svar lyft en tung sten från hans hjärta, ”ti han havde været bange for at mange i Smug vilde lægge ham Ærkebispens bratte Afkald til Last.”⁶¹

Även *Saxos skildring av Magnus' uppror mot Valdemar* kräver en särskild undersökning, inte minst med tanke på den förbryllande roll som Absalon spelar, hela tiden hjälpende Magnus att undgå straff! Även här figurerar brev som främjar Valdemars sak. Dessa brev, som påstås innehålla bud från Magnus till de övriga sammansvurna, hade fallit i händerna på kungens vägfogdar, och fastän Magnus bedyrar att de är falska, bringar de honom på fall. Valdemar är demonstrativt mån om att få brevens äkthet bevisad, uppmanar de närvarande att granska dem och beordrar biskoparna att gå runt med dem så att alla kan kontrollera om de kände igen Magnus' sigill. ”Da saa alle havde set dem og kendt Seglene ægte, lod han dem læse op.”⁶²

I alla tre fallen misstänkliggör Saxo kung Valdemar medelst antydningar. I fallet med Eskils budskap utpekas dock Valdemar även direkt i och med att Saxo här återger ett rykte utan att försöka gendriva det – en även annars använd teknik i *Gesta Danorum*.⁶³ I nästa fall är det Valdemar själv som återger ett för honom skadligt rykte, och att ryktet om hans skuld varit ytterst besvärande för honom framgår av hans demonstrativa uppmaning till Eskil att gendriva det. Situationen är sådan att Eskil inte har något val!

Det faktum att Saxo alls uppehåller sig vid denna demonstration och gör så utan att själv gendriva eller ens kommentera ryktena leder till misstanken att de enligt honom inte saknat grund.

I fallet Magnus framstår Valdemar som överdrivet mån om att fria sig från misstankar. Om inga tvivel rått angående brevens äkthet, varför då hela denna procedur med de närvarandes granskning? Absalons hjälp till Magnus får sin förklaring om vi utgår ifrån att med dessa brev ett justitie-

mord begåtts. Av lojalitet mot kungen ber Absalon Magnus erkänna ”frivilligt” och yppa namnen på sina medbrottslingar, men av lojalitet mot Magnus hjälper han denne och råder honom att först försäkra sig om kungens nåd.

Av ovanstående torde ha framgått, att Saxo långt ifrån att förhålliga valdemarerna i grunden tecknar mycket ofördelaktiga porträtt av både Valdemar och Knud. To m stamfadern för den segrande kungalinjen, Knud Lavard, misstänkliggörs, och det är säkert inga tomma ord, när Saxo i sitt företal säger sig frukta att han inte skildrat Valdemar II:s härstamning ”som det passar sig”.⁶⁴ Han hade anledning att känna sig nervös för mottagandet.

Är värderingarna i *Gesta Danorum* de officiella?

Efter ca 25 års inbördesstrider i Danmark, stod Valdemar kvar som ensam segrare, stödd av Absalon och Hvide-ätten. Efter sitt maktövertagande strävade de att genomföra en rad genomgripande förändringar, främst centralisering av makten och konsolidering av det danska riket. Naturligtvis väckte valdemarernas politik många stormäns opposition, men det fanns uppenbarligen tillräckligt många och inflytelserika män, som hade allt att vinna på att stödja den. Bland prästerskap och biskopar fanns sedan gammalt en övertygelse att en stärkt kungamakt bättre kunde tillvarataga kyrkans intressen och stärka dess auktoritet och ställning i samhället. Centraliseringspolitiken mötte hårt motstånd; propaganda behövdes för att bryta ned det. Ett av propagandans viktigaste syften var naturligtvis att ”bevisa” att det var Valdemar – och inte hans rivaler – som hade legitima anspråk på tronen; de som var beroende av honom och hans söner kunde inte riskera att valdemarernas maktinnehav ifrågasattes!

Propagandan gjordes på olika sätt, framför allt genom skrivande – eller snarare omskrivande – av den danska ”nationens” historia. Det är som sådan valdemarisk propagandaskrivare Saxo hittills blivit tolkad och bedömd, och hans verk sägs uttrycka tidens officiella värderingar. Det finns dock starka skäl som talar för att denna karaktärisering av *Gesta Danorum* är oriktig. En förnyad granskning visar i stället dubbelheten i Saxos författarskap och hans ställningstaganden i tidens stridsfrågor.

Legitimerande av valdemarernas maktinnehav

Legitimitetsmotivet har kallats det bärande motivet hos både Saxo och Sven Aggesen. För dem existerade enligt Aksel E Christensen inga tvivel att Ringstedhyllningen inneburit arvkungadömetts införande, ”anden tanke kommer i hvert Fald ikke til orde i deres skrifter.”⁶⁵ Till ärftlighetsprin-

cipen ämnar jag återkomma, men mot A E Christensen skall redan här invändas, att Saxo i högsta grad låter andra tankar komma till orda. Efter Valdemars död skyndar sig Knud till Jylland för att taga ed av sin fars män. Hans handlingssätt är tydligen helt i sin ordning, vilket ju vore högst anmärkningsvärt om ett "rent arvekongedømme" verkligen hade införts. Att arvsprincipen inte till fullo accepterats framgår när Saxo betonar, att folkets bifall behövdes innan Knud kunde godkännas som sin fars arvtagare.⁶⁶

Uppenbarligen hade Saxo till uppgift att legitimera Valdemars linje inom kungasläkten. Hur går han då till väga? Vi får höra att stormännen anser den unge Valdemar vara den rätte tronarvingen men att han på grund av sin ringa ålder får stå tillbaka för Erik Lam tills han blir myndig.⁶⁷ På liknande sätt låter Saxo stormännen taga initiativet till designerandet av Valdemars son Knud.⁶⁸ Vidare stärker Saxo Valdemars sak genom att svartmåla hans rivaler och framhålla hans fars, Knud Lavards, dygder. Men porträttet av Knud Lavard blir tvetydigt; Saxo framställer nämligen drottning Margrete som Knuds främste supporter, och denna kvinna, mor till Knuds mördare Magnus, har tidigare visat prov på sitt bristande omdöme: all fiendskap mellan Sverige och Danmark härrör enligt Saxo från den äktenskapspolitik hon bedrivit. Så oförbehållsamt sägs hon lita på Knud och hans goda vilja att främja endräkten, att hon uttryckligen anges ha givit honom i uppdrag att verka för fred och sammanhållning i kungasläkten.⁶⁹

Knud offerar sitt liv för sin tro på Magnus' vänskap. Hans martyrdöd *kan* tolkas som ett förhålligande av Valdemars linje men också som ett illustrerande av hans godtrogenhet och politiska omognad. Den senare tolkningen styrks av att Saxo uppseendeväckande snabbt glider över Knuds kanonisering 1170. Denna stora händelse avfärdas på endast två rader!⁷⁰

På olika sätt ifrågasätter alltså Saxo att Valdemars släktgren är mest värdig att inneha kungamakten. Hans framställning av Valdemar och dennes son Knud är som vi sett föga smickrande, och inte heller tycks deras härstamning från Knud Lavard lända dem till någon större heder. Genom att berömma Knud Lavards hustru och hans mor kan Saxo ytterligare misstänkliggöra anfadern; ofta innebär Saxos explicita beröm av en kvinna en implicit kritik av en man.⁷¹ Med sina goda egenskaper *kan* naturligtvis Valdemars mor och mormor ses som värdiga representanter för den släktgren som nu innehade makten, men troligare är att Saxo med dessa kvinnoporträtt underblåser de tvivel på de manliga representanternas värdighet han inte kunde uttrycka öppet.

Parallellt med försöken att legitimera Valdemars maktinnehav går alltså nedvärdering, misstänkliggörande och t o m förlöjligande av linjen. I sitt verk uttrycker Saxo motsatta värderingar och upphäver därmed den officiella propagandan.

Centralisering 1: den "nationella" enheten

Danmark hade inte varit politiskt enat särskilt länge. Visserligen hade det tidigare hänt att kungar erkänts för kortare eller längre perioder av alla provinser samtidigt, men inte förrän under 1000-talet hade det blivit regel – en regel med många undantag. Valdemarerna strävade efter "nationell" enhet. För det ändamålet behövdes propaganda, och en "nationell" historia, en historia gemensam för alla daner, skulle fylla det behovet. Både Saxo och Sven Aggesen anstränger sig för att skyla det faktum att permanent politisk enighet faktiskt var något alldeles nytt i dansk historia.

I *Gesta Danorum* är Danmark politiskt enat redan från första början, dvs när nationen grundas av dess stamfader "Dan". Och sedan dessa urminnes tider framställs sedan alla Dans efterkommande, danerna, ha hållit ihop under en kung åt gången! Saxo använder också andra sätt att stärka "nationalkänslan", inte minst den vanligt förekommande metoden att förhärliga det egna landet på andra länders bekostnad. Saxo kontrasterar de barbariska grannfolken mot sina – i allt – överlägsna landsmän. Både Sverige och Norge beskrivs som politiskt omogna länder; svenskar och norrmän är båda splittrade folk. Sverige beskrivs som speciellt efterblivet, barbariskt och hedniskt, landet är hemvist för jättar och hedniska gudar: både Odin och Frej sägs ha bott i Uppsala. Ännu mer anmärkningsvärt och betecknande är att Uppsala aldrig nämns som ärkebiskopssäte, fastän det varit det i ca 50 år, när Saxo skrev. I *Gesta Danorum* nämns Uppsala endast i den hedniska delen av verket och då i samband med hedniska gudar och avskrämda riter. Genom att nedvärdera och förlöjliga Sverige och genom att förtiga dess politiska enande och växande religiösa och politiska stabilitet når Saxo sitt syfte: det intryck läsaren får är att vad detta efterblivna och underutvecklade land så väl behöver är Danmarks kloka ledarskap! Detta tjänade också syftet att legitimera Lunds primat över den svenska kyrkan, något som svenskarna våldsamt motsatte sig. I Sverige ville man inte lyda under en ärkebiskop från ett annat land, ett land med vilket man ofta hade fiendliga relationer.

Det är uppenbart att denna bild av nationell enhet inte är sann – Saxo själv avslöjar det indirekt: i *Gesta Danorum* väljs danska kungar av tingen i varje provins, och dessa provinsers intressen och mål kolliderar ofta. Saxo själv är alltid noga med att skilja mellan jylländare, själländare och skåningar, och han prisar ständigt själländarna på de andras bekostnad. Upprepade gånger får vi höra om Själland som den vackraste och rikaste delen av Danmark. Invånarna på Själland, Hvide-familjens land, framställs genomgående som pålitliga och modiga, medan däremot jylländarna ofta beskrivs som opålitliga och feiga, i sin själviskhet ständigt svikande sina fosterlandsplikter. Mer sammansvetsat var inte Danmark än att skåningarna reser sig till uppror två gånger under loppet av några få år, uppror som ser verkligt hotande ut. När både skåningar och jylländare på detta vis låter si-

na särintressen gå före ”rikets” är detta ett tecken på hur ringa förankring nationstanken i själva verket hade.

Även Saxos språkbruk är avslöjande: när han i sitt företal lyckönskar skåningarna för att de valt en ärkebiskop från Själland (Andreas Sunesson), refererar han till själländarna som skåningarnas grannfolk.⁷² Och som orsak till Skåne-upproret uppges skåningarnas motvilja mot ”utländska” styresmän, dvs mot själländare.⁷³

Sammanfattningsvis kan fastslås att Saxo trots sin ”national-propaganda” själv ger oss tydliga bevis på hur splittrade danerna vekrligen var.

Centralisering 2: Valdemarernas starka och ärftliga kungadöme

Inom Saxoforskningen råder allmänt uppfattningen att Saxo hyllar den starka kungamakten, ja Aksel E Christensen beskriver den som Gesta Danorums huvudmotiv.⁷⁴ Men faktum är att Saxo propagerar inte så mycket för en stark *kungamakt* som för en stark *centralmakt*. Hans uppdragsgivare Absalon arbetade för ett nära samarbete mellan kyrka och kung, och denna allians är glorifierad i Gesta Danorum, där inte bara Valdemar I leds av kyrkan (Absalon) utan även tidigare kungar, som t ex. Sven Tveskägg och Sven Estridsen har biskopar vid sin sida att råda dem. I den kristna delen av sitt verk gör Saxo biskoparna snarare än kungarna till huvudpersoner, och sens moralen är att goda kungar alltid lyder sina biskopar. Detta budskap måste ha varit exakt vad Absalon avsåg: en stark kungamakt var att föredraga endast i den mån som den rättade sig efter kyrkan och främjade dess intressen. Men i Gesta Danorum har samhället en tredje stöttepelare vid sidan av kungen och kyrkan, nämligen aristokratin, vilket Saxo är mycket noga att framhålla. Möjligen hade han fått i uppdrag att inte förbigå de mäktiga jordägarna, vilka ju Absalon själv i högsta grad representerade. Men Saxo för också fram ett annat slags aristokrati, nämligen den intellektuella eliten. För Saxo är det inte bara ädel börd och ärofylld härstamning som räknas, utan, ibland t o m mer, intelligens, vältalighet och kompetens. Män med sådana egenskaper om än av simpelt ursprung görs ofta till hjältar i Gesta Danorum, och misstanken ligger nära till hands att Saxo här talar i egen sak.

Enligt Sven Aggesen har valdemarerna nått makten genom Guds nåd, Dei gratia, och samma argument och tonfall återfinns i diplomerna från Valdemars och Knuds kansli. I Gesta Danorum saknas detta argument. De tecken på kungens gudomlighet, som Aksel E Christensen tycker sig finna i skildringen av Valdemars Tysklandsresa och hans dödsfall är i själva verket tecken på motsatsen. De tyska mödrarna och bönderna som ber Valdemar välsigna deras barn och skördar, kallas uttryckligen för vidskepliga, vilket klart anger att Saxo polemiserar mot denna form av kungapanegyrik. Kurt Johannesson skriver härom: ”Vore tanken angelägen för Saxo,

skulle han ha låtit någon dansk kung utföra sådana under i sitt eget land utan dessa ironiska övertoner i språket.”⁷⁵ Det är vidare betecknande att, som ovan påpekats, det är så föraktansvärda personer som kvinnor och bönder – därtill tyska! – vilka tror på kungens heliga kraft.

Att Valdemars döda kropp en tid behåller den levandes färger kan inte skylta det faktum att Valdemar dör en vanlig människas död, en död av sjukdom och hemma i sin sovkammare. Han utandades inte sin sista suck vid altaret (som Knud den helige), och inte heller bevaras hans kropp lika mirakulöst som biskop Fredriks eller biskop Vilhelms.⁷⁶

Arvkungadömet

Ett effektivt sätt att stärka kungamakten var införandet av arvkungadöme. Saxo anses allmänt propagera för idén att den danska kronan skulle gå i arv från far till son.⁷⁷ Arvkungadömet var infört i både Frankrike och England vid denna tid men inte i Tyskland eller Danmark. Ett försök att göra kungamakten ärftlig behövde verkligen propaganda. Hur har Saxo löst denna uppgift?

Han berättar om den viktiga händelsen i Ringsted 1170, när Valdemars far helgonförklarades, och sonen Knud kröntes till tronföljare. Men det är avslöjande att den annars så mångordige Saxo ägnar endast några få rader åt detta så revolutionerande steg i det danska kungadömets utveckling. Medan Sven Aggesen i sin historia alltid låter furstarna efterträdas av sin son och arvtagare, är Saxo i stället mån om att framhålla hur alla kungar från första början alltid *valts* av det danska folket – med endast ett, katastrofalt undantag: Harald Blåtand, son till Gorm och Thyra, ärvde faktiskt Danmark – från sin mor!

I början av bok 10 talar Saxo om Haralds ”ärftliga styre” – utan kommentarer. Men genom att skildra Harald som en misslyckad kung, skildra hans ovärdiga dödssätt och – inte minst – förklara hur det egentligen gick till, när han ärvde Danmark, markerar Saxo tydligt sin inställning till arvkungadömet. För sina syften skapar han en historia om Haralds mor drottning Thyra, och denna historia, till synes full av oklarheter och motsägelser, är en av de mest komplicerade i *Gesta Danorum*, spridd som den är över olika ställen i böckerna 9 och 10.

Enligt Saxo är Thyra en engelsk prinsessa, som accepterar kung Gorms frieri, endast på villkor att hon får hela Danmark i morgongåva. Genom att låta Gorm acceptera detta oerhörda krav, understryker Saxo hur godtrogen, svag och inkompetent Gorm är. Som kontrast framhävs Thyras klokhet och intelligens, men också hennes list och förställningskonst. Hon är mycket noga med att förvissa sig om att äktenskapet med Gorm skall bära frukt, men hennes verkliga motiv antyds endast av Saxo. För en kysk kvinna kunde det äktenskapliga samlivet försvaras endast i alstringssyfte. När

Thyra därför ber Gorm att låta henne förbli orörd, tills hon fått ett omen om deras avkomma, är det till synes helt i sin ordning. Men Saxo påpekar upprepade gånger att Thyras kyskhet endast är *låtsad*:

”Saaledes gav hun sig Skin af Tugt og Ære, ventede med at favne sin Brudgom, og lod saa blufærdig for at lægge Dølgemaal paa sin Lyst til at lære sit kommende Afkom at kende: hun opsatte indtil videre al Elskovshandel og søgte under *Undselighedens Dække* ad udforske sine Børns Fremtidsskæbne.” (min kursiv).⁷⁸

Om det inte var kyskhet som drev Thyra till att undvika samlag, vad var det då? Saxo svarar inte direkt, han talar endast om hennes ”lika sinnrika som märkliga plan”. Vi kan emellertid sluta oss till vad hennes plan var; från annat håll vet vi att drömmarna under de första nätterna efter bröllopet enligt magiska föreställningar ansågs särskilt betydelsefulla, och om sexuell avhållsamhet iaktogs under dessa nätter, var det troligare att drömmarna skulle slå in. Dessutom rekommenderade kyrkan avhållsamhet under dessa s k. Tobiasnätter av olika skäl: enligt vissa dekretsamlingar granterade sexuell avhållsamhet att de barn som sedan föddes var legitima arvingar inför både Gud och människor.

Här har vi att söka Thyras verkliga skäl till avhållsamhet, även om Saxo själv inte avslöjar dem direkt. Men händelseutvecklingen visar oss där emot varför Thyra ville vara så säker på legitima arvingar i sitt äktenskap med Gorm. Vi kan sluta oss till att hon från första början ville försäkra sig om makten i Danmark, och efter Gorms död skulle hon behöva barn vid sin sida vilka kunde försvara sitt moderarv, barn till vilka hon kunde överlämna Danmark, dvs den kungliga makten i Danmark. Men Thyras försök att införa arvkungadöme i Danmark var föga framgångsrikt: när Harald ville förmå danerna att hedra moderns gravhög, gjorde de uppror och berövade honom hans morsarv. Med sin historia om Thyra och Harald ger Saxo alltså ett varnande exempel på farorna med införandet av arvkungadöme, och han understryker poängen genom att visa hur oförmögen arvtagaren Harald var att försvara sitt rike.

När Saxo berättar om danernas revolt, varnar han samtidigt hur främmande danerna var – och fortfarande är! – för denna nya princip. Redan genom att låta en kvinna – och vad mera är – *en kvinna av utländskt ursprung* vara den första som försöker införa arvkungadömet i Danmark tar Saxo avstånd från valdemarernas politik, vilken ju faktiskt framställs som främmande för dansk tradition och ges en allt annat än ärofull förankring i dansk historia.

Uppenbarligen var Saxo en motståndare till arvkungadömet, men då det var alltför riskfyllt att öppet gå emot valdemarerna på denna punkt, valde Saxo att ge oss denna historia om Thyra, vilket gav honom tillfälle att indirekt kritisera det. Visserligen finner vi i *Gesta Danorum* ofta tanken att vissa familjer har större rätt än andra till kungavärdigheten, men deras repre-

sentanter måste först bevisa att de är värdiga och sedan vinna folkets bifall och samtycke på tingen. Något ”rent arvkungadöme” gör Saxo *inte* propaganda för, lika litet som för en enväldig kungamakt *Dei gratia!*

Av hittills genomgångna punkter på valdemarernas politiska program torde ha framgått att Saxo i sitt verk i flera avseenden ifrågasätter och kritiserar det. Detta låter oss ana hur omstridda de nya idéerna, med vilka valdemarerna försökte legitimera sitt maktinnehav, i själva verket var. Till tidens stora debattfrågor hörde också kyrkans och kungamaktens lagstiftningskrav. Omstridda var bl a frågorna om arvsrätt och äktenskapslagstiftning. Här skall två exempel ur *Gesta Danorum* tagas upp, vilka belyser den kvinnliga arvsrätten respektive kyrkans consensuskrav.

Kvinnlig arvsrätt

Under valdemarstiden reglerades för första gången arvsrätten enligt lag. Enligt de danska landskapslagarna ärvde kvinnor tillsammans med sina bröder men bara hälften så mycket. Vi vet inte hur den kvinnliga arvsrätten tidigare varit utformad i Danmark, men när kyrkan började uppmuntra – ja, insistera på, själågåvor från både män och kvinnor, blev en reglering av arvsrätten med lagligt fastställda individuella arvskvoter nödvändig. kvinnor torde väl alltid haft någon del i familjens egendom, vilken utbetalats vid deras giftermål i form av en hemgift (ett slags förskottsarv); vad lagregleringen medförde var förmodligen ett utvidgande av arvsrätten till även ogifta kvinnor (t ex blivande nunnor). Och detta stötte uppenbarligen på hårt motstånd.

Saxo uppger att den kvinnliga arvsrätten går tillbaka till Sven Tveskäggs dagar. När Sven en gång togs till fånga av sina fiender, lösköptes han av de danska kvinnorna, och som tecken på sin tacksamhet gav han kvinnorna rätt att i framtiden taga arv, något som lagen hittills förbjudit, tillägger Saxo. Om Saxos uppdrag varit att legitimera den kvinnliga arvsrätten, är det förbryllande att han valt denna ”kohandel” som historisk förankring. Sven är på detta stadium allt annat än hjälte i *Gesta Danorum*; Saxo målar honom i svarta färger och framhåller föraktfullt hans ”slavnatur” – gång på gång straffas han av Gud som låter honom tagas till fånga tre gånger! Med förundran beskriver Saxo kvinnornas tävlan att skänka bort sina smycken för att friköpa denne man ”som förbrutit sig mot sin fader och mot Himmelen”.⁷⁹ Genom att alltså beskriva kvinnornas arvsrätt som en ersättning för en handling mot Guds vilja ifrågasätter Saxo allvarligt dess rättmätighet. Ett klart ogillande markeras också genom upplysningen att den under forntiden varit förbjuden. I sin indirekta kritik av kvinnornas arvsrätt gjorde sig Saxo förmodligen till tolk för vissa kretsar inom den jordägande aristokratin, där det måste ha funnits ett starkt motstånd mot de nya bestämmelserna, vilka kunde leda till ägosplittring. .

Consensus

Kyrkan krävde att även kvinnorna måste ge sitt samtycke till äktenskap; den lärde att för ett giltigt äktenskap endast makarnas samtycke behövdes, inte längre familjernas. Det framgår att detta kyrkliga krav var mycket omstritt, eftersom landskapslagarna behandlar äktenskapets ingående som en ren familjeangelägenhet. När kvinnan fått lagligt fixerade andelar i familje-egendomen, blir det ännu viktigare för hennes släktingar att besluta över hennes äktenskap. Hur avspeglas denna konflikt i *Gesta Danorum*?

Saxo uppger att kvinnorna i äldre tider hade rätt att själva välja män och vidare att denna fria valrätt lagstadsrades redan av kung Frode. Så förankrar Saxo alltså denna valrätt i både gammal sedvanerätt och gammal lagstiftning, vilket måste ha varit hans uppgift. Men i sin egen historia visar han hur sällsynt det var att kvinnor verkligen tillfrågades och hur katastrofala följderna blev när de själva fick bestämma. Då det dessutom framgår, att han inte hyser någon större tilltro till kvinnors omdöme i allmänhet har vi alla skäl att misstänka att han såg på kyrkans consensus-krav med skepsis. Även i detta fall uttrycker Saxo implicit en avvikande mening.

Genom att skriva på två plan lyckas alltså Saxo att historiskt förankra kyrkans krav på kvinnans samtycke vid giftermål liksom den lagstadsrade kvinnliga arvsrätten, samtidigt som han – implicit – ifrågasätter och kritiserar dessa bestämmelser. I båda fallen torde han ha gått många jordägande aristokraters ärenden.

”Officiella värderingar”

Diskussionen om kyrkans lagstiftningskrav aktualiserar frågan vad vi skall förstå med ”officiella värderingar”. I diplomerna möter vi kungamaktens värderingar, i landskapslagarna även den jordägande aristokratins – med inslag av kyrkans och kungamaktens –, i annaler och legender möter vi kyrkans. Historieskrivare som Sven Aggesen och Saxo speglar på olika sätt ett flertal av dessa värderingar. Vilka är de officiella? Vi kan inte sätta likhetstecken mellan dem alla. Ändå är detta vad tidigare Saxoforskning tycks ha gjort, när den förenklat ekvationen till: valdemarernas politik och synsätt = Absalons = Saxos.

Om vi med officiella värderingar menar enbart den kungliga politiken under valdemarstiden, hoppas jag ha kunnat visa, att Saxo snarare kritiserar än propagerar för den. Om vi med officiella värderingar även förstår kyrkans politik och synsätt, hoppas jag vidare ha kunnat visa, att Saxo propagerar för somligt men kritiserar/ifrågasätter annat. Men om aristokratins värderingar skall räknas med, blir det hela oändligt komplicerat. Inom aristokratin återfinns vi kungatjänare, kyrkans män och stora jordägare, måna om sin självständighet – med skiftande värderingar, intressen och at-

tityder. Ärkebiskop Absalon representerade alla dessa kategorier. Vad var egentligen hans politik?

Var Valdemarernas politik också Absalons?

Eftersom Saxo skrev på Absalons uppdrag, måste vi utgå ifrån att han i sitt verk också uttrycker Absalons intentioner. När vi nu har sett, hur Saxo på ett flertal viktiga punkter uttrycker totalt motsatta åsikter, måste vi fråga oss, om han gjorde detta med eller utan Absalons gillande.

Inom historieforskningen har Absalon betraktats som själva hjärnan bakom valdemarernas politik, den verkliga politiske och militäre ledaren under både Valdemar I:s och Knuds regeringar. Men kan vi verkligen förutsätta att Absalons avsikter i alla avseenden och på alla punkter överensstämde med kungamaktens? Bilden av Absalons lojala och självupppoffrande arbete för och osvikliga stöd till såväl Valdemar som Knud vilar trots allt på den partsinlaga som *Gesta Danorum* i själva verket är. På denna propaganda-bild kan vi inte bygga vår kunskap om de verkliga förhållandena.

Det är knappast en tillfällighet att vi under valdemarstiden möter två historieskrivare, som samtidigt arbetar med att skriva det danska rikets historia. Det kan inte heller vara en tillfällighet att deras respektive verk står i sådan kontrast till varandra. Medan Sven Aggesen gör propaganda för kungadömet av Guds nåde, betonar Saxo *samarbetet* mellan kyrka, kung och aristokrati. Sven Aggesen nämner knappt präster och biskopar; Saxo beskriver ofta biskopar som mer betydande än kungar. Sven Aggesens styvmoderliga behandling av Absalon och bristande intresse för kyrkans män över huvud taget har sannolikt med hans egna släktförhållanden att göra. Sven tillhörde den mäktiga Thurgot-släkten, vars främste representant var ärkebiskop Eskil. När Absalon efterträdde Eskil, förlorade därmed de jylländska Thurgotarna sitt inflytande över den danska kyrkan till de själländska Hviderna. Det är mot denna bakgrund vi har att se Saxos beskrivning av såväl Eskil som jylländare i *Gesta Danorum*.

Med sina verk representerar alltså Sven Aggeson och Saxo var sin släkt, de olika versionerna kan därför ses som partsinlagor vilka båda ger sig ut för att vara officiell historia.

Intressant är att Sven, när han berättar för oss om Saxos historieskrivning, själv antyder dess annorlunda karaktär. Före sin behandling av Sven Estridsen och dennes söner, avbryter sig Sven och förklarar, att han här kommer att bli kortfattad, ”eftersom jag hört att min kollega Saxo håller på att behandla detta utförligare och elegantare med den vördnadsvärde ärkebiskop Absalon som sin källa.”⁸⁰ Saxo hade alltså redan medan Sven höll på med sitt arbete fått uppdraget att skriva vad vi kan kalla Absalons version av samtidshistorien. Behov förelåg alltså för en annan version, vilket antyder konflikter mellan de ledande grupperna, konflikter som var

mycket allvarligare än vi letts till att tro. Gesta Danorum vittnar själv här om: genom att hävda kyrkans, kungens och aristokratins *gemensamma* ledarskap i stället för en kungamakt av Guds nåde, genom att prisa själländarna på övriga daners bekostnad och genom att framhålla Absalon på Valdemars och Knuds bekostnad uttrycker Saxo otvivelaktigt sin uppdragsgivares åsikter och program. Och när senare tiders historiker betonar det harmoniska samarbetet mellan kyrka och stat under valdemarstiden, har de helt enkelt fallit offer för en mycket framgångsrik propaganda, för vilken Absalon själv är ansvarig. Absalon gav Saxo i uppdrag att sprida idén om kyrkan och staten som en enhet, och Saxo lyckades så väl att denna propagandabild ända in i vår egen tid varit avgörande för uppfattningen om valdemarstidens verklighet.

Avslöjande är också Saxos ständiga framhållande av Absalon och dennes politiska betydelse. Kurt Johannesson torde ha fångat något väsentligt, när han försiktigt postulerar Absalons oro över att vänskapen med – och förgrundställningen hos – Valdemar skulle sjunka i glömska under den nye kungen, Knud.⁸¹ Saxos främsta uppdrag måste ha varit att påminna en otacksam samtid om Absalons insatser för kungamakten och att åt eftervärlden bevara minnet av denne ”fäderneslandets fader”.

Valdemarernas politik kan bara delvis ha varit Absalons. Saxo skildrar många meningsskiljaktigheter mellan Absalon och Valdemar, och på viktiga punkter får vi bevittna, hur riktlinjerna går isär, inte minst när det gäller Danmarks förhållande till Tyskland. Vilken verklighet som än döljer sig bakom Saxos uppgifter står ändå klart, att den *motbild* som Gesta Danorum ger till Sven Aggesens historia till stora delar måste vara dikterad av skiljaktigheter mellan kungens och ärkebiskopens politik och värderingar.

Sven Aggesens och Saxos verk är lika olika till stil och form som till värderingar och innehåll. Med tanke på deras gemensamma – kyrkliga – utbildning är stilskillnaden säkert mer signifikativ än man tidigare räknat med. När Sven Aggesen använde kyrkans språk, följde han traditionen, men även om han var konventionell som stilist, var han originell som historieskrivare i det att han skrev en rent *världslig* historia. Saxo, som framhöll kyrkans betydelse i samhället, var å sin sida originell genom att göra detta på ett världsligt språk, och mycket talar för att hans stilval inte enbart varit en smakfråga. Både han och Sven Aggesen torde ha valt det framställningsätt, som bäst tjänade deras syften och publik. Sven Aggesens konventionella stil döljer inte verkets världsliga innehåll, men den kan ha underlättat för kyrkans män att läsa och smälta hans nya politiska idéer och kungapropaganda. Saxo å andra sidan motsatte sig många av de nyheter som valdemarerna införde och försvarade traditionella bruk och rättigheter. Om Sven Aggesen förde fram nya idéer på ett traditionellt sätt, kan alltså Saxo sägas föra fram traditionella idéer på ett alldeles nytt och för danska förhållanden mycket originellt sätt. Med sin ”världsliga” stil kan Saxo ha velat nå en ny grupp av politiskt inflytelserika personer; inom den

centrala administrationen fanns ett växande behov av utbildat folk, och det är tänkbart att Saxo till en sekulariserad krets av kungliga byråkrater ville överföra värderingar och ideal, vilka nu tycktes alltmer hotade.

Saxos stil, som utmärks av klassiska ideal och ett världsligt språk, döljer inte hans kyrkliga engagement, även om den tycks ha gjort det för senare tiders historieforskare.

Återger Saxo troget Absalons åsikter och synsätt?

Men i sitt verk kritiserar och ifrågasätter Saxo även krav och idéer som vi skulle väntat oss att Absalon stod bakom, t ex kyrkans lagstiftningskrav och – möjligen – införandet av arvkungadöme. Är det möjligt att Saxo kan ha gått *emot* sin uppdragsgivare? Vi måste givetvis räkna med att Saxo i sitt verk uttrycker även sina egna känslor, tankar och ideal. Det var omöjligt för Absalon att kontrollera Saxos arbete i detalj, speciellt som han inte fick leva att se det hela avslutat. Saxo hade gott om tid att revidera det redan skrivna – och skriva nytt – utan Absalons inblandning. Mycket talar för att Saxo började med att skriva samtidshistorien och dess upptakt, det är här Hvide-traditionen flyter rikligt och Absalons egna erfarenheter och upplevelser så starkt färgat innehållet. Men de första 9–10 böckerna skiljer sig i många avseenden från de sista; det är framför allt i ”sagohistorien” vi finner Saxos kritik av bl a arvkungadömet, kvinnornas arvsrätt och kyrkans krav på consensus. Det är också i denna – hedniska – del av Saxos historia som vi finner sedlighetspropagandan, som ju utgjorde en viktig del av kyrkans reformprogram för vilket speciellt Absalons efterträdare, Andreas Sunesson, arbetade.

En annan av Absalons avsikter var säkert att skapa ett skriftligt monument motsvarande det gigantiska mausoleum han låtit bygga åt sig själv och sin familj i Sorøs klosterkyrka. Gav då Saxo honom det personliga förhålligande, som han önskade? Vi kommer aldrig att kunna besvara den frågan, eftersom Absalon aldrig fick se Saxos färdiga verk. Ovedersägligt är att Absalon spelar huvudrollen i Saxos sista böcker, men hans enorma insatser, hans överväldigande och allt överskuggande betydelse tycks emellertid överdrivna, och huruvida detta passade Absalon själv eller inte vet vi ingenting om. Utan tvekan tjänade Saxos porträtt av honom syftet att nedvärdera Valdemar, men Saxo blåser upp Absalons person till den grad att läsaren efterhand blir misstänksam och börjar tvivla på att denna bild har någon som helst verklighetsförankring. Kan detta ha varit Saxos avsikt? I sitt företal gör ju Saxo faktiskt Absalon själv ansvarig för detta heroiska – och överdrivna – porträtt genom att så uttryckligt peka ut honom som sin sagesman.

Vi finner ingen direkt kritik av Absalon i Saxos historia, men *företalet* – definitivt skrivet sist av allt – kastar ett intressant ljus över Saxos inställning

till sin förra uppdragsgivare. Här öser han beröm över Absalons efterträdare Andreas Suneson för dennes rent kyrkliga nit och insatser, vilket bildar verksam kontrast till den bild han givit av Absalon, som i *Gesta Danorum* går till historien enbart för sina världsliga, dvs politiska och militära, insatser. Tonvikten på Absalons världsliga ambitioner frapperar redan i jämförelse med tidigare biskopar, vilka (till skillnad från Andreas) agerar i Saxos *historia*. De framställs klart som kyrkans män; biskopar som Vilhelm och Eskil har hellre en konflikt med kungamakten än inlåter sig på ovärdiga kompromisser. Hur komplicerad och motsägelsefull Saxos skildring av Eskil än är, framstår denne ärkebiskop ändå som betydligt mer rakryggad än Absalon, speciellt i samband med påveschismen. Över huvudtaget tecknar Saxo en mycket allsidigare bild av Eskil än av Absalon. Eskil är en biskop som ger intryck av att förena kyrkliga och världsliga intressen; vi hör om hans kyrkopolitiska ställningstaganden, om hans pilgrimsfärd till Jerusalem och om hans vänskap med liksom färd till Bernhard av Clairvaux. Men dessutom låter Saxo oss möta Eskil även i strid, till sjöss och på slagfältet. Och typiskt för en biskop som Eskil är att han inte glömmer att be till Gud, innan han går ut i striden. På ett av sina gemensamma krigståg anföll Absalon och Eskil staden Oldenburg. Saxo påpekar att Absalon var snabb att börja kampen, men att Eskil inte glömde sin vanliga andakt utan först läste sina böner.⁸² Därefter inträder även Eskil i kampen, och ”saa lidet ænsede han iøvrigt Fjenden, at han færdedes ved Hæren uden Brynje, blot iført sin Præstedragt”.⁸³ Här tecknar Saxo ett mycket fördelaktigt porträtt av Eskil: nyss hemkommen från sin långa pilgrimsfärd är han ändå ivrig att genast draga ut i strid för tron. När Absalon delgivit honom sina planer, är Eskil inte sen att utvälja de raskaste skåningar och slå följe med Absalon. Eskil känner dock av sin ålder och är vid ett tillfälle rädd att inte orka taga sig upp på sin häst: ”men saa snart Fjenden var i Sigte, svang han sig i Sadlen saa rask som nogen Ungersvend, saa ingen skulde se paa ham, at han ej var ved sin fulde Legemsførhed.”⁸⁴

Hos Eskil, som han tecknas av Saxo, anar man religionens glöd som drivkraft, medan Absalon genomgående framställs som brinnande för datternas – världsliga – ära. Sina plikter som biskop och ärkebiskop uppfyller Absalon inte på samma vis som sina företrädare. Inte som kyrkans ledare utan som kungens vän och folkets härförare går Absalon till historien i *Gesta Danorum*. Det är framför allt på slagfältet Absalon hör hemma – framför altaret ser vi honom endast vid enstaka tillfällen som t ex under Valdemars sjukdom och efter hans död.⁸⁵ Att Absalon hellre ville tjäna Herren med svärds slag än med bön framhåller Saxo uttryckligen i samband med en händelse under kriget mot Pommern, där Absalon avbryter förberedelserna för en gudstjänst för att i stället själv taga itu med fienden. Ofta möter uppfattningen att Saxo här passar på att försvara Absalons krigiskhet, nämligen med frågan ”kan man vel tænke sig noget Offer der er Gud til større Velbehag end Uslingers Død?”⁸⁶ Det är dock inte alls givet, att

svaret måste bli ett nej; korstågens syfte var inte att utrota men att *omvända* hedningarna! Den till synes retoriska frågan kan lika väl antyda att Absalons korstågsiver hade mer med blodtörst än med religion att göra. Hans framfart, som den beskrivs av Saxo, kan knappast ha gillats av den bernhardinska fromhetens företrädare, för vilka korstågens framgång räknades i antalet själar, som räddats åt Gud.

Saxos bild av Absalon kontrasterar också på ett märkligt sätt mot den bild som *Arnold av Lybeck* ger oss. Enligt Arnold stod nämligen inte Absalon Eskil efter i sin iver att främja religionens intressen. Här beskrivs Absalon som ”rikligt utrustad av Herren med mångfaldiga gåvor och dygder” och han sägs ha haft ”sin huvudsakliga styrka i det kyskhetens smycke, som var hans goda samvetes bästa klenod”.⁸⁷ Vidare beskrivs hur Absalon outtröttligt verkade för kyskheten och för genomförande av en enhetlig gudstjänstordning i de danska kyrkorna. Han beröms för sin givmildhet till kyrkor och kloster och beskrivs som from, högt begåvad, övermåttan hänsynfull”, – ”en sällsynt hedersman”.⁸⁸ Den bild Arnold ger av Absalons givmildhet och kyrkliga insatser bekräftas av bevarade diplom,⁸⁹ men den lyser alltså med sin frånvaro i *Gesta Danorum*.

När Andreas Suneson prisas för att ha utövat sin ämbetsroll ”med sådan underbar entusiasm” och för att han ”inte önskat ge intryck av att ha allting under sin egen kontroll”, kan Saxo ha syftat till en kontrasterande jämförelse med hans företrädare:⁹⁰ i *Gesta Danorum* utövar Absalon knappast sin ämbetsroll – i stället utövar han sina inofficiella roller, som krigare och politiker, med desto större entusiasm. Och – till skillnad från Andreas tycks Absalon i högsta grad ha önskat ge oss intrycket att han kontrollerat allt – hur skall vi annars förstå hans uppdrag till Saxo? Genom att alltså uttryckligen berömma Andreas kan Saxo indirekt kritisera eller åtminstone misstänkliggöra Absalon. I kyrkoreformtider kunde betoningen av Absalons världsliga ambitioner uppfattas som en allvarlig kritik och antyda att Absalon försummat sina kyrkliga plikter. Genom att berömma Andreas för just sådant som Absalon aldrig beskrivs engagera sig för, tycks Saxo taga ställning och markera sitt avståndstagande till den förre uppdragsgivaren, vars krigiska aktivitet inte längre ansågs passande för en ärkebiskop. Efter Absalons död måste Saxo ty sig till Andreas, vars respekt och välvilja han ville vinna. Detta förklarar naturligtvis delvis det smicker Saxo består honom. Mån om Andreas’ mäktiga beskydd dedicerar Saxo sitt verk till honom och garderar sig själv genom att taga skydd bakom företrädaren: i sitt företal säger Saxo uttryckligen, att Absalon tvingat honom att skriva denna historia, och vidare försäkrar han oss att han ”skrivit ned” allting som kom från Absalons läppar, ”som om det vore en gudomlig uppenbarelse”.⁹¹ På detta vis kan Saxo fritas sig från allt ansvar för slutresultatet!

Sammanfattning

Saxo har ansetts vara propagandist för valdemarernas politik. I själva verket kritiserar han den i viktiga avseenden. Han har vidare ansetts uttrycka Absalons avsikter, vilket han tvivelsutan gör, men inte alltid på ett särskilt entydigt sätt. Vad mera är: han lyckas t o m misstänkliggöra sin forne uppdragsgivare genom att ge oss ett synnerligen ensidigt porträtt av honom som krigare och statsman. Ingenting sägs om Absalons kyrkliga verksamhet, varken Sorø kloster eller några andra av de kloster, som han och Hvide-släkten omhuldade, finns omnämnda i Saxos verk. Ingenting sägs heller om Absalons generositet. Kanske hade Saxo personlig anledning att inte prisa den; i sitt testamente bortskänker Absalon stora penninggåvor till sin omgivning, medan Saxo erhåller (efterskänkes?) endast den ringa summan av 2 1/2 mark silver. Medan t o m kockarna ihågkommes med personliga minnesgåvor, får Saxo inget utan uppmanas i stället att till Sorø återlämna de två böcker han lånat!⁹² Den snävhet med vilken Saxo här behandlas antyder att han vid den tid som testamentet skrevs inte längre stod på bästa fot med Absalon. Detta skulle i så fall bidra till att förklara snedvridningen i Absalon-porträttet som Saxo slutligen – i och med sitt företal – åstadkommer.

Representerar Saxo någon speciell grupp i samhället? Vi vet bara att han var klerk, att han hade en hög utbildning och att han i många avseenden sympatiserade med kyrkan, men han uttrycker också många andra åsikter, vilka hör hemma bland tidens världsliga aristokrati. Allt som allt reflekterar Gesta Danorum så många olika intressen att det är väldigt svårt att se Saxo som representant för en särskild samhällsgrupp eller ett särskilt ”parti”. I stället bör vi se honom som en självständigt tänkande människa, men om än intellektuellt oberoende, var han sannolikt ytterst beroende av politiskt beskydd. Kan Saxo tänkas tillhöra den grupp av välutbildade män, som utan egna tillräckligt starka familjeförbindelser trädde i offentlig tjänst? I vilket fall måste Saxos färdiga verk kunna accepteras av såväl världsliga som kyrkliga makthavare och uttrycka båda sidornas värderingar och målsättningar. I en tid av snabba politiska växlingar var Saxo tvungen att gå många gruppers ärenden. Hans situation liknar därför i högsta grad Hamlets, hans egen hjälte.⁹³ Hamlet är förhindrad att slåss öppet, han tvingas av omständigheterna till förställning. Och för att undvika misstanke och för att kunna överleva måste Saxo – liksom sin egen Hamlet – dölja sina egna tankar och åsikter och utveckla i detta syfte tvetydigheten till en skön konst.

NOTER

1. För denna värdering alltsedan Hal Koch se Aksel E Christensen, ”Tiden 1042–1241” i *Danmarks historie*, Bind 1, 2 uppl København 1978, ss 339 och 370. Se även P Ilsøe/J Lomholt-Thomsen, *Nordens historie*, København 1964, s 76 och N Skyum-Nielsen, *Kvinde og Slave*, København 1971, s 292.
2. För denna övertygelse liksom för hela den här beskrivna uppfattningen se *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder*, (KHL) bd XV sp 49–57, författat av Inge Skovgaard-Petersen. Jfr även E Christensen, *The Northern Crusades*, London 1980, s 58: Absalon ”believed that the Church’s best interest lay in supporting the king’s, and in extending his power as widely as possible.”
3. Se J Olrik i inledningen till ”Saksnes Danesaga” bd III, København 1908, s 40 *KHL* sp 49–57: ”Absalons och Saxos synpunkter kan ikke holdes ude fra hinanden”, smt A E Christensen, *Kongemagt og Aristokrati*, København 1945 (1968), s 44: ”I Absalons verdensopfattelse gaar staat og kirke op i en højere enhed”.
4. I ”Saxos berättelser om de danske vundertågen 1158–1185”, *Historisk Tidskrift* (dansk) 1983, 14 rk, bd IV (ss 35–70), framhåller Curt Weibull hur ”ett inträngande i Saxos uppfattning av historien /---/, i hans ställning till stat och samhällsliv, till kyrka, religion och moral” bättre än något annat kan ge oss en levande bild av hans egen tid. Men han slår sedan fast att *Gesta Danorum* ännu inte ”med någon större framgång behandlats ur dess synpunkter.” (s 70) Det sista är i sanning en hård dom över de senaste 25 årens forskarsatsar från såväl skandinavisk som engelsk sida!
5. A E Christensen, *Kongemagt og Aristokrati* s 42 och *Danmarks historie* s 370.
6. Den förste bland moderna Saxoforskare att påpeka och diskutera den fundamentala skillnaden mellan Sven Aggesen och Saxo var Kurt Johannesson i *Saxo Grammaticus. Komposition och världsbild i Gesta Danorum*, Uppsala 1978, s 312 ff.
7. J Olrik *op cit* III, s 39.
8. Se t ex C Weibull, ”Saxos berättelser . . .”, *HT* 1983 s 45. Jfr även K Johannesson *op cit* ss 326–332.
9. Se K Johannesson, *op cit* ss 263, 265 ff, 274–277, 278, 294 f, 304 och 307.
10. A E Christensen *Kongemagt og Aristokrati*, s 44. Jfr även E Christensen, *op cit* s 61. Han talar om ”the leadership of two superhuman heroes, Absalon and Valdemar”.
11. Saksnes Danesaga, I–IV, översat af Jörgen Olrik, København 1908–1912, hädanefter: *J O*, IV, s 28; Saxonis *Gesta Danorum*, tomus I, ed J Olrik & H Raeder, København 1931, hädanefter: *O-R*, s 424 (rad 31 ff).
12. *J O* IV, s 192 f; *O-R*. s 497 (8–18).
13. *J O* III, s 244 och 246 f; *O-R* s 405 f.
14. *ibid* s 244 f; *O-R* s 405 (28–31).
15. *ibid* ss 247–249; *O-R* s 406 f.
16. *ibid* s 246; *O-R* s 406 (18–19).
17. *J O* IV, s 4; *O-R* s 413.

18. *ibid* s 7; *O-R* s 414 (5–6). Att Saxo inte tecknat något ärominne över Valdemar i berättelserna om vendertågen har också framhållits av C Weibull, "Saxos berättelser . . .", HT (dansk) 1983, s 44.
19. – för övrigt inte den enda gången detta sker. För ytterligare exempel se *JO IV*, ss 62 ff och s 110; *O-R* ss 439–440, 459 (28–29).
20. *ibid* s 8; *O-R* s 414.
21. *ibid* s 9; *O-R* s 415 (3–5).
22. *ibid* s 10; *O-R* s 415 (18–19).
23. *ibid* s 13; *O-R* s 417 (5–6). Jfr även C Weibull, "Saxos berättelser . . .", HT (dansk) 1983, s 43 f.
24. *ibid* s 14; *O-R* s 417 (16–20)
25. *ibid* s 120 f; *O-R* s 464 (7–11).
26. *ibid* s 186; *O-R* s 494.
27. *ibid* s 44; *O-R* s 432 (7–14).
28. *ibid* s 133; *O-R* s 469.
29. *ibid* s 98; *O-R* s 454.
30. *ibid* s 38; *O-R* s 429 (15 f).
31. *ibid* ss 196 och 198; *O-R* ss 499 (4–7) och 499 (28 ff).
32. *ibid* ss 17 och 145; *O-R* ss 419 (5–14) och 476 (6).
33. *ibid* s 13; *O-R* s 417 (9–10).
34. *ibid* s 18 f; *O-R* s 420 (2).
35. *ibid* s 19; *O-R* s 420 (6–16).
36. *ibid* ss 21,40 och 130; *O-R* ss 421 (24 f), 430 (32–37) och 468 (20).
37. *ibid* s 97; *O-R* s 453.
38. *ibid* ss 62 och 64; *O-R* ss 439–440.
39. *ibid* s 72; *O-R* s 443.
40. *ibid* ss 10, 115, 132, 135, 138, 168, 195 och 211; *O-R* ss 415, 461, 469, 470, 472, 486, 498 och 504. Vid de tillfällen Valdemar inte följer Absalons råd går det illa: *JO IV*, ss 13,66 och 272; *O-R* ss 416–417, 441 och 533.
41. Valdemars son, som skulle dela ledarskapet med Absalon, *ibid* ss 279 f; *O-R* s 534 (24–27).
42. *ibid* s 280; *O-R* s 534 (27–32).
43. *ibid* ss 67 f; *O-R* s 442 (1–9).
44. *ibid* s 285; *O-R* s 537 (2).
45. *ibid* s 284; *O-R* s 536 (22–23).
46. *ibid* s 284; *O-R* s 536 (23–26).
47. *ibid* s 281; *O-R* s 535 (11–14).
48. *ibid* s 290; *O-R* s 539 (11–12).
49. *ibid* s 290; *O-R* s 539 (16–18).

50. *ibid* ss 316 f; *O-R* s 551 (20–23). ”Fäderneslandets fader” se *ibid* s 6; *O-R* 413 (38).
51. Jfr K Johannesson, *op cit* ss 329 ff och B Strand, *Kvinnor och män i Gesta Danorum*, Göteborg 1980, ss 240–241.
52. *J O* III, s 129; *O-R* s 355 (1–2).
53. – vilket hans äregiriga hustru (Sofia) får skulden för. Se *J O* IV, ss 271 ff; *O-R* s 531 (31–32).
54. *ibid* s 214; *O-R* s 506 (22).
55. *J O* III, ss 154 f; *O-R* ss 365 f.
56. *ibid* ss 249 f; *O-R* s 408 (10–12).
57. *J O* IV, s 285; *O-R* s 537 (2–4).
58. *ibid* ss 290 och 296; *O-R* ss 539 och 541 (28–30).
59. *ibid* s 56; *O-R* s 437 (15–16).
60. *ibid* s 231; *O-R* s 514 (1–2).
61. *ibid* s 231; *O-R* s 514 (2–6).
62. *ibid* 222; *O-R* s 509 (31–32).
63. Se även *J O* I, s 96 och III, s 209; *O-R* s 50 (19–20) och ss 388 (39–)–389 (–2).
64. *J O* I, s 15; *O-R* s 5 (15–20).
65. A E Christensen, *Kongemagt og Aristokrati* s 42 f.
66. *J O* IV, s 286; *O-R* s 537 (2–4).
67. *J O* III, s 167; *O-R* s 371.
68. *J O* IV, s 100; *O-R* s 455.
69. *J O* III, s 119; *O-R* s 350.
70. *J O* IV, s 156; *O-R* s 480 (21–22).
71. B Strand, *Kvinnor och män . . .* ss 178 och 194.
72. *J O* I, s 13; *O-R* s 4 (3–4).
73. *J O* IV, s 261; *O-R* s 527 (11).
74. A E Christensen, *Kongemagt og Aristokrati*, s 44, för tecken på kungens gudomlighet, se s 45.
75. K Johannesson, *op cit* s 318.
76. *ibid* s 302.
77. Undantag utgörs av K Johannesson, *op cit* ss 315–321 och B Strand, *op cit* ss 255–257.
78. *J O* II, s 178; *O-R* s 266 (26–29). För närmare analys av Thyre-episoden se B Strand, ”Thyre Danebod in Gesta Danorum”, i *Saxo Grammaticus. A medieval author between Norse and Latin Culture*, København 1981, ss 152–167.
79. *J O* II, ss 205–207; *O-R* ss 278–279.
80. Sven Aggesen, *Brevis Historia Regum Dacie*, i *Scriptores minores historiae danicae medii ævi* ---, København 1917, s 124 (22–26) och *Skrifter udgivne af Selskabet til historiske kildeskrifters oversættelse 9 Rk, I: Sven Aggesøn*, København 1916, ss 16 ff. M Cl Gertz översätter uttrycket ”Absalone referente” med ”enligt vad Absalon meddelat mig (Sven)”, varvid meningen blir annorlunda. Huruvida betydelsen är att Absalon medde-

- lat Sven, att Saxo skriver, eller att Saxo skriver med Absalon som källa, är ett problem, som livligt diskuterats, senast i samband med K Christensens föredrag, "Forholdet mellem Saxo og Sven Aggesen". Föredraget är tryckt tillsammans med den åtföljande diskussionen i *Saxostudier*, ed I Boserup, København 1975, ss 128–142. K Christensen argumenterar inte för någon av tolkningarna; för den här accepterade tolkningen, nämligen att Absalon enligt Sven är Saxos källa, argumenterar P A Hansen (s 141) och *mot den andra*, här avvisade tolkningen argumenterar J Raasted (s 141).
81. K Johannesson, *op cit* s 329.
  82. *JO* IV, s 188; *O-R* s 495 (16–18).
  83. *ibid.*
  84. *ibid* ss 188 f; *O-R* s 495 (24–26).
  85. *ibid* ss 9 och 284; *O-R* ss 415 och 536.
  86. *ibid* s 299; *O-R* s 543 (11–12).
  87. *Arnoldi Chronicae Slavorum*, ed G H Pertz, Hannoverae 1868, 3.5 och 5.18. *Arnold af Lybecks Slavekrønike* i oversættelse af P Kierkegaard, København 1885, ss 77 ff och 221 ff. För citaten se ss 93 och 221.
  88. *ibid* s 221.
  89. *Diplomatarium Danicum* I Rk:

gåvor till kyrkor och kloster,	3bd; n 18, 30, 69, 70, 77, 78, 141, 223, 253
	4bd; n 33, 41, 64
privilegier till kyrkor,	3bd; n 20, 51, 68, 77, 80, 90, 140, 241
	4bd; n 52, 64
övriga kyrkoangelägenheter,	3bd; n 103, 114, 144, 150, 154, 164, 180, 257
	4bd; n 32 (= testamente från 1201)
  90. *JO* I, s 13; *O-R* s 4 (7–12). J Olrik översätter Saxos text mycket fritt. Här föreslås i stället:

"Genom att du utövat din ämbetsroll med så underbar entusiasm har du fört den till ärans högsta höjd. För att du inte ville ge intryck av att draga allting under din kontroll, förordnade du i ett fromt och generöst testamente en mycket stor förmögenhet till den heliga kyrkan, och du ville hellre på ett hedersamt sätt göra dig av med bekymmersdiga rikedomar än att tyngas under dem och bli fast i girig traktan efter dem".
  91. *JO* I, s 15; *O-R* s 5, "himmelsk visdom" se rad 12.
  92. *Dipl Danicum* 1 Rk 4 bd n 32. Jfr V Andersen, *Tider og Typer af dansk Aands historie*, København 1907, ss 49 f.
  93. Jfr K Johannesson, *op cit* s 125.